

Pažinimo ir mokslo filosofija

PATYRIMO LINK

Arvydas Šliogeris

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
 Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
 Tel. (370 5) 266 76 17
 Faks. (370 5) 262 79 50
 El. paštas: arvydas.sliogeris@fsf.vu.lt

Straipsnyje keliama hipotezė, kad patyrimo esmė ir specifika iki šiol nebuvo apmąstyta nei Vakarų filosofijos, nei Rytų išminties, nei technomokslo, nes patyrimas naiviai ir klaidingai buvo traktuojamas kaip žmogaus instrumentinis santykis su esiniu ar net kaip „objekto“ konstravimas ar dirbimas. Patiriu tik tai, ką pagaminu, – tokia pamatinė, bet neapmąstyta tezė grindė ligšiolinę patyrimo sampratą, susiformavusią dar laukinių visuomenėse, bet lygiai taip pat lemiančią ir dabartinį patyrimo provaizdį, kurio pavyzdine vieta laikoma laboratorija, fabrikas, dirbtuvė ar prekybos centras, lygiai kaip tradicinėse religijose pavyzdiniu patyrimu laikoma, pavyzdžiui, bažnyčia – pavyzdinio patyrimo „objekto“ – Dievo – fabrikas. Straipsnyje bandoma parodyti, kad tikroji patyrimo vieta – konkretaus, štai šito kūniškai ir jusliškai predikuojamo individo sandūra su absoliučiu nežmogiškumu; vadinasi, patyrimas traktuotinas kaip visiška instrumentinio santykio priešybė: tai grynasis, t. y. bekalbis, „mano“ santykis – ar veikiau sandūra – su Jusline Transcendencija, pasirodančia per konkretų, štai šitą daiktą, kaip absoliutaus nežmogiškumo telkinį. Daiktas patiriamas tik tiek, kiek jis priešinasi instrumentinėms manipuliacijoms.

Pagrindiniai žodžiai: patyrimas, instrumentinis santykis, horizontas, nežmogiškumas.

Rengdamasis rašyti nedidelį etiudą apie patyrimą, pabandžiau prisiminti, ką apie šį banalų, o kartu pamatinį dalyką yra pasakoję didieji Vakarų filosofai, Rytų išminčiai, mokslininkai ir menininkai. Perkračiau savo kuklios erudicijos derlių, perverčiau enciklopedijų, žinytų ir žodynų puslapius, žvilgtelėjau į – dabar – didžiausią žinių autoritetą Jo didenybę Internetą ir... apstulbau. Kad ir kaip būtų keista, apie patyrimą atkakliai tylima. Žinoma, aš nesakau, kad didžiuosiuose Vakarų tekstuose nesurasi žodžio „patyrimas“ ar bent

jau žodžių, giminingų tam, ką apytikriai reiškia ar turėtų reikšti šis iki koptumo nuzulintas žodis – mumija. Net, atvirkščiai, žodis „patyrimas“ vartojamas, ko gero, nuo tos akimirkos, kai jis atsirado, tačiau kada ir kur tai buvo, niekas nežino. Apsiribodamas Vakarų tekstais (Rytų tekstai man pernelyg mįslingi ir svetimi, kad galėčiau be sąžinės graužaties ir įtarumo juos interpretuoti savąja vakarietiška kalba) pridursiu, kad katgorija aristotelišką šio žodžio reikšmę žodis „patyrimas“ tampa tik į technomokslą orientuotoje naujųjų laikų

filosofijoje ir ypač suintensyvinamas Kanto, tačiau... tačiau, mano galva, ir paties Kanto, ir vėlesnių filosofų ar menininkų vartojamas pažymėti tokiam dalykui, kuris, ko gero, ne tik nesutampa su miglotai numanoma pamatine arba branduoline šio žodžio reikšme, bet veikiau išreiškia visai priešingą dalyką. Bet apie tai – vėliau.

Trumpai tariant, bent jau aš neradau nė vieno autoritetingo Vakarų teksto, kiek išsamiau gvildenančio, atrodytų, akivaizdų, visiems gerai žinomą, kasdienėje kalboje nuolat vartojamą žodį ir jį atitinkantį „patį daiktą“, taigi patį patyrimą, išsiskleidžiantį – savaime suprantama – kažkur už kalbos, iki kalbos, anapus kalbos, jei tarsime, kad žodis „patyrimas“ nurodo kažką, kas būtų ne pats žodis ar ne tik žodis. Tariant dar trumpiau: netgi tuo atveju, kai kokiam nors didžiajame Vakarų tekste, pradedant Homeru, baigiant Heideggeriu, žodis „patyrimas“ ir vartojamas, neatrodo, kad šį žodį atitiktų koks nors fundamentalesnis nekalbinis arba ikikalbinis įvykis arba kad šis žodis būtų iškilęs iš kokio nors aiškiai suvokto ir suprasto ikikalbinio įvykio ar... ikikalbinio patyrimo. Žodžio „patyrimas“ neatitinka joks ikikalbinis patyrimas. Bet liūdėti dėl to nebūtina, nes, be didžiųjų tekstų, mes turime kasdienę kalbą, o joje – šios miniatiūrinės hipotezės turbūt niekas nepavadins kliedesiu – žodis „patyrimas“ egzistuoja nuo tos neatmenamos akimirkos, kai atsirado (jei apskritai kada nors atsirado) pati kasdienė kalba, juolab kad ši kalba turėjo ar galėjo atsirasti tik kaip pastanga išreikšti kažkokį patyrimą, tarkime, kasdienio pasaulio patyrimą. Evangelistas Jonas, išsitaręs, kad pradžioje buvo Žodis, būtų teisus tik tuo atveju, jei kalbėti žmogų būtų išmokęs Dievas, tačiau tai neįtikima hipotezė vien todėl, kad, priimant siroafrikietiškąją (o vėliau krikščioniškąją) Dievo sampratą, tampa nebeaišku, kuriam

galui begalinei, vienintelei, absoliučiai nebūtybei reikalinga kalba, pačia elementariausia savo duotimi rodanti pamatinį dualizmą, susvetimėjimą, skilimą, ribą, baigtinumą, stoką, nepriteklių, veržimasi už bet kokio „mono“ ribų. Dievui kalba nereikalinga (tarti, kad Dievas kalba, – didžiausia šventvagystė, nes Dievas būtų nužemintas iki pačios netobuliausios, mirtingos ir stokojančios būtybės lygmens), Dievas nekalba, negali, nenori kalbėti ir nemoka kalbos, todėl jos negali išmokyti ir žmogaus. Blieka tarti, kad bent jau kasdienė kalba atsiranda iš kažkokio kito – nedieviško – kol kas mįslingo šaltinio. Žinoma, esama dar vieno mums, „postmoderno“, t. y. katastrofiško kalbos pertekliaus, situacijoje gyvenantiems žmonėms, akivaizdaus kalbos šaltinio: tai pati kalba, sugebanti labai sėkmingai daugintis *generatio equivoca* būdu, panašiai kaip infuzorijos. Kuo daugiau kalbos, tuo įnirtingiau ji dauginasi, o kai ant kiekvieno iš mūsų rašomojo stalo atsiranda kalbos mašina (kompiuteris), kalba pradeda daugintis beprotišku greičiu, tiesiog pasišaipydama iš Einsteino konstantos: kalbos dauginimosi greitis nelygtamai pranoksta šviesos greitį. Tačiau tai ne kasdienė, o dirbtinė kalba, todėl galima spėti, kad, bandant apmąstyti žodžio „patyrimas“ reikšmę, šios „postmodernios“ kalbos dera vengti, nes akivaizdu, kad kalba, atsiradusi iš kitos kalbos, parazitinė kalba, mums negali būti autoritetu, keliant patyrimo problemą ir klausiant, ką nurodo žodis „patyrimas“, jeigu – ir tik jeigu – tariame, kad jis nurodo kažką, kas nesutampa su paprasta paties žodžio, kaip fonemų ar grafemų rinkinio, duotimi. Juk būtų juokinga tarti: „patyręs žmogus“ yra tas, kurio patyrimas išauga iš grynosios kalbos arba iš žodžio „patyrimas“ patyrimo. Todėl, siekdamas suprasti, ką žodis „patyrimas“ reiškia kasdienėje kalboje, aš privalau atidėti į šalį ir kalbos mokytojo Dievo ir kalbos gamintojo Kompiu-

terio prielaidas ir tarti, kad pradžių pradžioje kasdienė kalba, o kartu ir žodis „patyrimas“, atsiranda iš to, kas esti anapus kalbos, o jeigu, akimirkai patikėję evoliucijos pasakomis, tarsime, kad pradžių pradžia yra beždžionė, pagimdžiusi žmogų, t. y. būtybę, apdovanotą sugebėjimu kalbėti, bus akivaizdu, kad kalbos toji būtybė negalėjo išmokti net iš beždžionės, nes ji kalbėti nemokėjo, vadinasi, žmogus pats pasigamino kalbą, kaip būdą įeiti į sąlytį su tuo, kas dar nebuvo kalba, tarkime, su bekalbiais daiktais, arba su nežmogiškumu, nes pirmajai kalbančiai būtybei viskas, su kuo ji galėjo turėti reikalo, buvo nežmogiška ir buvo nežmogiškumas – taip pat ir ana nelaiminga beždžionė, nes toji būtybė buvo vienintelis žmogus (tik neaišku, kokios lyties – gal platoniskasis androginas?), ir vienintelė kalbanti būtybė. Tad jei kalba kada nors atsirado, ji turėjo atsirasti iš bekalbio pasaulio, nes jeigu kada nors „atsirado“ žmogus, jis galėjo atsirasti tik iš nežmogiškumo. O jeigu žodis „patyrimas“ jau buvo kasdienėje kalboje iš pat pradžių, jis taip pat (kaip ir visa kalba) turėjo rodyti nežmogiškumą. Bet juk nežmogiškumo luitai istorijos neturi; jie nepavaldūs nei laikui, nei chronologijai, nei kalbos likimui, nei evoliucijai, nei revoliucijoms, nei kalbos mašinoms, nei – netgi taip! – pačiam žmogui. Todėl: džiūgaukime! Todėl: tapk šauktuku, Filosofo! Juk nežmogiškumas čia ir dabar yra lygiai toks pat, kaip ir nežmogiškumas pradžių pradžioje, atsivėręs pirmajai kalbančiai būtybei, pirmajam žmogui, kurio „čia ir dabar“ niekuo nesiskiria nuo mano, šį etiudą rašančio žmogelio, „čia ir dabar“. Vadinasi, kad pabandyčiau suprasti žodį „patyrimas“, man visai nebūtina kongenialiai persikūnyti į pirmąjį žmogų, kaip pasakojama, gyvenusį kažkur Afrikos kalnynų urvuose, bet visiškai pakanka pabandyti apmąstyti savo paties „patyrimą“ arba išskleisti tą reikšmę, kurią žodis „patyrimas“ turi dabar

esančioje kasdienėje kalboje, nesvarbu kokioje – anglų, kinų, bušmėnų, jorubijų ar lietuvių. Kadangi moku tik lietuvių kalbą, tenkinsiuosi jaja, nes, galimas daiktas, patyrimą, kaip įvykį iki kalbos, lietuviškas žodis „patyrimas“ išreiškia ne blogiau negu lotyniškas „*experientia*“, vokiškas „*Erfahrung*“, angliškas „*experience*“ arba azijietiškas „*om*“.

Taigi ką visų mūsų, žmonių, kasdienė kalba pasako apie patyrimą? Ogi beveik nieko! Ji labai daug, net per daug, įkyriai ir atkakliai pasakoja apie kokį nors ar kieno nors patyrimą – pavyzdžiui, apie religinį patyrimą, apie džiaugsmo ar skausmo patyrimą, apie kareivio, staliaus, futbolininko, valstiečio, politiko, ištvirkėlio, šarlatano, menininko, fiziko, kunigo, prekeivio, frezuotojo, jūreivio ir taip *ad infinitum* – patyrimą, bet nieko ar beveik nieko nepasakoja apie patyrimą patį savaime ir net nebando pasakoti apie tai, kas sieja visas dalinio, tarkime, specializuoto ar perspektyvaus patyrimo rūšis ir žodį „patyrimas“ leidžia vartoti kaip visuotinį ar veikiau kaip kuopinį dėl kažkokios paslaptingos priežasties vis dėlto leidžiantį susieti tokius tolimus dalykus – pavyzdžiui, politiką ir utėles stuburo tyrinėjimą – kurie iš pirmo žvilgsnio neturi nieko bendro. Išties, jei tariame žodžius „patyręs karys“, „patyrusi kekšė“, „patyręs vagis“, „patyręs ūkininkas“, „patyręs žurnalistas“, „patyręs skulptorius“, „patyręs sielovadininkas“, „patyręs stalius“, gali pasirodyti keista (ar net šventvagiška!), kad esama vietos, kurioje kaip lygus su lygiu, gerbiamas su gerbiamu (juk patyręs žmogus gerbiamas) susitinka vagis ir kunigas, politikas ir kekšė, generolas ir mergišius, gydytojas ir samdomas žudikas, ir toji vieta vadinama „patyrimu“. Iš pradžių gali atrodyti, kad šitaip subendrinamas pačius skirtingiausius dalykus, žodis „patyrimas“ daro tą patį, ką daro kiekvienas kitas žodis, pavyzdžiui, žodis „medis“, netu-

rintis jokio tiesioginio atitikmens nekalbiniame pasaulyje: matome obelį, kriaušę, beržą, bambuką ar klevą, bet nematome „paties medžio“. Kalba klastinga, nes sudaryta iš vadinamųjų bendrybių, taigi iš duočių, neturinčių jokio tiesioginio atitikmens bekalbiuose daiktuose. Net vardai rodo tuštumą; net žodis „štai šitas“ savaime neturi jokio atitikmens už naivios paties žodžio duoties. Bet žodis „patyrimas“ unikalus, nes jis nieko neapibendrina ir, tariant labai tiksliai, nėra išvedamas iš dalinių patyrimų. Viduramžių scholastai būtų galėję šį žodį priskirti prie vadinamųjų transcendentalijų srities ir įkurdinti šalia „Dievo“, „Tiesos“, „Gėrio“ ir panašių metafizinių chimerų. Juk žodis „patyrimas“ nenurodo jokio daikto: nei juslinio, nei antjuslinio; negana to, jis nenurodo net daiktų santykių, panašiai kaip kasdienės kalbos veiksmazodžiai: „lyja“, „krenta“, „važiuoja“, „rieda“, „myli“, „žavisi“, „eina“, „miega“, „muša“, „valgo“ ir taip *ad infinitum*. Tad ką gi jis nurodo? Pirmasis mano atsakymas gali pasirodyti labiau negu keistas: žodis „patyrimas“ rodo nieką, jei nieku vadinsime tai, ką turi galvoje, pavyzdžiui, anglai, tardami: *nothing*, joks daiktas – nei bekalbio pasaulio, nei kalbos daiktas. Radikalčiai negatyvų žodį „niekas“ pakeitęs minimaliai pozityviu, bet kol kas visiškai neaiškiu žodžiu, aš duosiu antrąjį atsakymą, tokį pat keistą, kaip ir pirmasis: žodis „patyrimas“ rodo grynąjį santykį. Kieno santykį su kuo? Žinoma, pirmiausia žmogaus santykį su kažkuo, kas nėra pats žmogus, net jeigu į patyrimo būklę įeina du žmonės, „patirdami“ vienas kitą, pavyzdžiui, lovoje, bažnyčioje arba turguje. Ar žodžiu „patyrimas“ galima nusakyti ne tik žmogaus, bet ir, tarkime, šuns, blakės ar bijūnų krūmo santykį su tuo, kas šuniui nėra šuo, blakei nėra blakė, bijūnų krūmui nėra bijūnų krūmas ar net akmeniui nėra akmuo, šito aš nežinau, nes nepajėgiu kongenialiai

persikūnyti nei į šunį, nei į blakę, nei į bijūnų krūmą. Taigi pabrėžiu: patyrimas – tai žmogaus grynasis santykis su tuo, kas nėra pats žmogus. Dabar galima paklausti, kodėl aš taip atkakliai laikausi žodžio „grynasis“, ką turiu galvoje, kalbėdamas apie patyrimo kaip santykio „grynumą“? Kad atsakyčiau į šį klausimą, esu priverstas užbėgti į priekį ir griebtis visiškai hipotetinio teiginio, tokio spekuliatyvaus, kad skaitytojas jį visai pamatuotai gali palaikyti laužtu iš piršto arba tiesiog pavadinti paistalais. Patyrimas gali būti laikomas „grynuoju“ santykiu tuo požiūriu, kad žodis „patyrimas“ nurodo patį primityviausią, patį elementariausią, visiškai laukinį, nuo istorijos, evoliucijos, kultūrinių, etninių, chronotopinių, filogenetinių ar ontogenetinių, lingvistinių, technologinių, religinių, socialinių, politinių, amžiaus, lyties, intelektualinių, trumpai tariant – nuo bet kokių antropologinių ar antropomorfinių skirtumų visiškai nepriklausantį, absoliučiai pirmąjį žmogaus santykį su tuo, kas nėra jis pats, taigi su nežmogiškumu. Patyrimas kaip „grynasis santykis“ – tai toji *primal scene*, kurioje kaip lygus su lygiu susitinka kūdikis su seniu, pitekantropas (jei tokio būta) su Einsteinu, graikas su žydu, gangsteris su profesoriumi, karalius su elgeta, milijardierius su šiukšlynų generolu, knygius su beraščiu, popiežius su jorubių šamanu, Cezaris su bomžu, kaimo durnelis su Jėzumi Kristumi ir taip – dar syki – *ad infinitum*. Jeigu patyrimą traktuosime kaip „grynąjį santykį“, turėsime metafizinį pretekstą spėti, kad patyrimas yra vienas iš dviejų pamatinių žmogaus, kaip ypatingos rūšies būtybės, skiriamųjų bruožų ir prie vakarietiškos „homo toks, homo anoks, homo dar kitoks“ litanijos pridurti dar vieną: žmogus yra patyrimo sukaustyta, į patyrimą nublokšta arba tiesiog patirianti būtybė. Kitą skiriamąjį bruožą nusako Aristotelis, žmogų apibūdinamas kaip

dzoon logon echon, taigi kaip kalbančią būtybę. Tačiau patyrimas fundamentalesnis už kalbą, nes kalba ne tik sieja, bet ir skiria įvairiems kalbos spiečiams priklausančius žmones, o patyrimas ir tik patyrimas sieja visus žmones be išimties: buvusius, esamus ir būsimus. Nei „Dievas“, nei „Tiesa“, nei „Gėris“, nei „Protas“, nei „Technologija“, nei „Įrankių gamyba“, nei kiti tradiciniai Žmogaus esmę nusakantys žodžiai nėra universalūs: akivaizdu, kad esama daugybės dievų, daugybės religijų, daugybės protų, daugybės technologijų, daugybės įrankių gamybos būdų, daugybės gėrių, tiesų ir grožių; o patyrimas yra vienas ir net – tegul tai bus dar viena hipotezė *in nuce* – vienodas visų laikų ir visų erdvių žmonėms. Tik patyrimas universalus, todėl žodis „patyrimas“, galimas daiktas, vienintelis nusipelno transcendentalijos ar universalijos pavadinimo.

Bet jeigu taip, kodėl kasdienė kalba kalba apie daugybę patyrimo būdų ir pasakoja apie nesuskaičiuojamas izoliuotas patyrimo teritorijas, bet atkakliai tyli apie grynąjį patyrimą, kaip aš spėju, įvietinantį ne kokį nors kokio nors žmogaus santykį su kokia nors nežmogiškąja duotimi, o būtent grynąjį santykį, abejingą daiktiškajame paviršiuje regimoms „specializuotoms“ perskyroms ir šias perskyras atitinkančioms specializuoto „patyrimo“ rūšims ar stiliams? Atsakymas labai paprastas: kasdienė kalba, jei ji vartojama taip pat kasdieniškai (o ne, pavyzdžiui, poetiškai), visu savo pločiu ir gyliu, visada ir visur vartojama instrumentiškai, panašiai kaip kuoka, peilis, plaktukas arba iškvėpinta nosinaitė. Jeigu pavyzdinis evoliucijos pasakos herojus – Žmogus – išties kažkada ir kažkur išrado kalbą, tai ji buvo išrasta lygiai kaip ratas, ugnis ar kailiniai – kaip instrumentas, ir, beje, pats galingiausias instrumentas, garantuojantis hominoidų rūšiai sėkmę kovoje dėl išlikimo su kitomis rūšimis. Tariu, kad taip „buvo iš

tikrųjų“, nors ir nežinau, ką reiškia žodis „buvo“, ir juolab, ką reiškia žodis „iš tikrųjų“ tokioje situacijoje, kai žodžio neįmanoma patikrinti jokių patyrimu. Tebūnie taip: taip buvo iš tikrųjų, nes taip sako Darvinas ir darvinizmo bažnyčios tikratikiai. Galų gale, jeigu taip ir nebuvo, akivaizdu, kad taip yra dabar. Juk kasdienė kalba, ir netgi visas dirbtinių kalbų masyvas, pirmiausiai ir dažniausiai vartojama instrumentiškai arba techniškai. Bet žodis „instrumentas“ jau pats savaime nurodo specializaciją, izoliaciją, atskirtį, funkcinę įvairovę. Nesama universalaus instrumento, na, tokio kosminio kombaino, kuriuo naudodamiesi galėtume daryti viską, pradėdant dantų krapštymu ir baigiant kosmoso „užkariavimu“ arba blynų kepimu. Teisybė, būtent kalbą ir galėtume laikyti tokiu universaliu instrumentu, tačiau bėda ta, kad instrumentinė kalbos galybė pasirodo tik ją vartojant, o šis vartojimas visada „prižištas“ prie labai siauro, tam tikro poreikio, tam tikros funkcijos ir tam tikro esinio teritorijos. Tad visiškai akivaizdu, kad ir žodis „patyrimas“ palenkiamas tai pačiai instrumentinei vartosenai, kaip ir žodis „peilis“, žodis „utėlė“, žodis „Dievas“, žodis „Ausort“ ar net žodžiai, terminai, nurodantys neinstrumentinį žmogaus sąlytį su tuo, kas nėra jis pats – pavyzdžiui, žodis „teorija“ arba žodis „objektyvi tiesa“ (Wittgensteinas, idiliškai traktavęs kalbą kaip „kalbos žaidimus“, užmiršta, kad visi tie žaidimai yra instrumentiniai, todėl tokie pat pavojingi, kaip ir žaidimai su peiliu arba revolveriu). Štai kodėl žodį „patyrimas“ kasdienė kalba ir ją vartojantis žmogus visada ir visur suvokia kaip instrumentinio santykio su instrumentiškai regimu ir suprantamu esiniu išraišką. Patyrimas – tai subjekto-instrumento (inžinieriaus, gydytojo, sutenerio ar vagies) instrumentinis santykis su objektu-instrumentu (metalo gabalu, sergančiu kūnu, sekso mašina

ar deimantu). Naiviai, bet išraiškingai šitoki instrumentinį žmogaus pirmapradžio sąlyčio su nežmogiškumu instrumentinį pobūdį nusako dekartiškoji metafizika, žmogų traktuojanti kaip subjektą, t. y. pažįstančią mašiną, o patyrimą – kaip instrumentinio pažinimo galimybės sąlygą: pažinimo žaliavos rezervuarą. Dabar aiškėja etiudo pradžioje ištarta tezė: kasdienė kalba niekada ir nieko nepasakoja apie patyrimą kaip grynąjį santykį... šios tezės tęsinys toks: ...nes instrumentinei vartosenai paties likimo pasmerkta kalba pasakoja tik apie žmogaus-instrumento instrumentinį santykį su esiniu-instrumentu, ir bet kokią patyrimą, o galiausiai ir patyrimą patį savaime, traktuoja instrumentiškai: patirti daiktą ar esinį reiškia sužmoginti jį taip, kad tas daiktas ar tas esinys nebesipriešintų žmogui ir leistųsi manipuliuojamas besąlygiškai arba priešintųsi kiek įmanoma mažiau. Štai kodėl kasdienė kalba, bandydama ištarti žodį „patyrimas“, beveik visada jį falsifikuoja ir naiviai „pririša“ prie instrumentinės situacijos, tardama: patyręs karvedys, patyręs gydytojas, patyręs politikas, patyręs futbolininkas, patyręs fermeris, patyrusi kekšė ir taip *ad infinitum*. Šitokia tarsena – beje, visai anonimiška, todėl aš ir vartoju keistoką kalbos figūrą „kalba kalba, kalba pasakoja“ – falsifikuoja patyrimą kaip grynąjį santykį, o tuo pačiu judesiu visiškai iškreipia ir paslepia patyrimo esmę dvejopai: 1) patyrimą tapatindama su tiesioginės daikto ar esinio duoties peržengimu, galima sakyti, su esinio naikinimu, nes bet koks instrumentinis santykis yra naikinantis ir net nihilistinis; ir 2) patyrimą interpretuodama objektiniais terminais, t. y. pašalindama jo įvykiškumą ir vienkartiškumą, šitaip jį suvisuotindama, suanonimindama ir galiausiai sutapatindama su kalba, o sykiu ir su kalbos daiktu ar kalbos daiktais, sukurdama iliuziją, kad patyrimo galima išmokti, kad jį galima pakartoti, perduoti „iš

kartos į kartą“ ir net padaryti panašiai kaip padaromas bet koks instrumentas. Šiuos paskutinius žodžius aš norėčiau ypač pabrėžti: instrumentinis santykis su esiniu, vyraujantis mūsų kasdienybėje, visai natūraliai ir naiviai instrumentalizuoja ir patį patyrimą, tardamas, kad patyrimu galima manipuliuoti lygiai kaip ir bet kuriuo kitu instrumentu: pasigaminti, juo naudotis ar nesinaudoti, jo imtis ar atidėti į šalį, nuo 9 valandos ryto iki 14 valandos popiet „patirti“, o po 14 valandos „nepatirti“ ir t. t. Trumpai tariant, instrumentinio santykio teritorijoje žmogus laikomas (ir pats mano toks esąs) patyrimo šeimininku ir suverenu, patyrimui diktuojančiu savo taisykles ir kaprizus (šitokią naivią instrumentinę patyrimo sampratą labai pedantiškai dėsto Kantas savo *Transcendentalinėje analitikoje*).

Tačiau instrumentinė patyrimo samprata labai dažnai, o gal ir net kiekviename žingsnyje, susiduria su akivaizdžiais keblumais ir tokiais prieštaravimais, kurie yra ne tiek loginiai, kiek egzistenciniai, todėl jų nederėtų nepaisyti. Pirmiausiai akivaizdu, kad patyrimo suinstrumentinimas visiškai nuprasmina pačią patyrimo sąvoką: kadangi instrumentinio santykio būdų be galo daug, turėtų egzistuoti nesuskaičiuojama daugybė patyrimų, o tokiu atveju patyrimas ne sietų įvairioms instrumentinėms teritorijoms priklausančius žmones, o juos atskirtų neperžengiamomis pragarmėmis. Reali situacija visai priešinga: kaip tik instrumentinio infantilizmo pavergti žmonės tampa savitais solipsistais ar net šizofrenikais, išties nebegalinčiais susišnekėti su kitam instrumentiniam spiečiui priklausančiais infantilais: profesinis kretinizmas, ypač suvešėjęs technologinėje visuomenėje, yra tapęs savos rūšies žmogaus rango rodikliu. Taisyklė tokia: kuo žmogus labiau sukaustytas savo profesinio instrumentiškumo šarvų, tuo jis kvailėsnis, tuo labiau nerealus, tuo labiau įsisupęs į solipsistinį

kokoną, jį fatališkai izolijuojantį nuo to, kas nėra jis pats kaip savo instrumentinės funkcijos funkcija. Dažniausiai instrumentinis santykis ne tik neintensyvina patyrimo, bet veikiau, atvirkščiai, patyrimo teritoriją sumažina tiek, kad jos beveik ir nebelieka. Su šitokiu instrumentiniu infantilizmu susiduriame kiekviename žingsnyje: patyręs futbolininkas dažniausiai yra visiškai infantilas už futbolo aikštės ribų; patyręs fizikas tampa kūdikiu, vos tik už jo nugaros užsidaro jo laboratorijos durys; patyręs vagis tampa visišku kretinu viešumoje; patyręs profesionalus psichologas nesugeba susitarti su savo žmona, vaikais ar net šunimi; patyręs generolas daro kvailystes kiekviename žingsnyje, jei tik žingsniuoja ne karo lauku ar štabe, o miesto šaligatviu; patyręs biurokratas nemoka atsireikti duonos luistelio; ir taip *ad infinitum*. Tačiau retkarčiais prabundantis sveikas protas – o kas gi yra sveikas protas, jei ne patyrimo atitikmuo ar tiesiog ne kitas patyrimo vardas kasdienybėje ir kasdienėje kalboje? – net visiškam profesiniam kretinui šnabžda, kad patyrimas sieja žmones, kad kaip tik patyrę žmonės gali susišnekėti bet kada ir bet kur, nepriklausomai nei nuo jų profesijos, nei nuo kalbos, nei nuo etninių skirtumų, nei net nuo amžiaus; kad būtent patyręs žmogus gali puikiai orientuotis kiekvienoje situacijoje, kad tik patyrimą galima laikyti vieninteliu žmogaus universalumo garantu. Taisyklė tokia: kuo labiau žmogus sukaustytas savo instrumentinio santykio, tuo labiau jis nepatyręs; ir *vice versa*: kuo labiau patyręs žmogus, tuo mažiau jį kausto instrumentinio solipsizmo grandinės. Galiausiai net kasdienė kalba, suinstrumentindama patyrimą, kartu išsaugo prisiminimą apie tai, kad tikras patyrimas prasideda ten, kur baigiasi instrumentinis santykis su esiniais, išsaugodama lemtingą, jau išstartą, figūrą „patyręs žmogus“ ir tokias figūras kaip „gyvenimo patyrimas“, „pasaulio patyrimas“,

„patirti žmogaus gyvenimo bergždybę“ ir labai dažnai tikrąjį, neinstrumentinį patyrimą siedama su senatve, plačiu kokio nors žmogaus neprofesinių judesių („jis matęs pasaulio“) horizontu, išmintimi, atlaidumu, pakantumu, ironija, skepsiu, humoru, paprastumu, šalta-kraujiška laikysena kritinėmis gyvenimo situacijomis, drąsa, ramybe, nuosaikumu, sugebėjimu jaustis užtikrintai ten, kur dauguma puola į paniką, atsparumu vadiniams likimo smūgiams, kuklumu ir kitais žmogaus bruožais – tais bruožais, kuriuos Sokratas pavadintų „geriausiais dalykais“. Taigi mes visi nujaučiame, kad „patyręs žmogus“ ne tik nėra tarsenos „patyręs specialistas“ sinonimas, bet veikiau, atvirkščiai – tiesiog profesinio-instrumentinio solipsisto antipodas. O tai reiškia, kad patyrimas ne tik nėra instrumentinio „mano“ santykio su „kitu“ sinonimas, bet – būdamas bet kokio instrumentinio santykio „apriorine“ galimybės sąlyga ir netgi nulemdamas instrumentinio santykio autentiškumą, jo „profesionalumą“ – kartu skleidžiasi anapus ar šiapus instrumentinio santykio.

Kaip tik todėl neįtikėtina sunku ne tik apmąstyti patyrimo vietą ir esmę, bet netgi surasti kelią, vedantį patyrimo – paties patyrimo – link pradžią. Kaip tik todėl galima spėti, kad viena iš priežasčių, nulėmusių savitą patyrimo esmės užmarštį ne tik kasdienybėje, bet ir „aukštojoje“ kultūroje, net Vakarų metafizikoje ar Rytų išmintyje, ir yra nelemtas ir net visai instinktyvus impulsas, verčiantis patyrimą naiviai ir tiesmukai tapatinti su instrumentiniu santykiu, ar tiesiog ištirpdyti patyrimą patiriamajame „objekte“ arba patiriančiamajame „subjekte“. Juk, norime to ar nenorime, tačiau mūsų, žmonių (o gal ir nežmogiškų būtybių?) ir „mano“, kaip žmogaus, santykiai – visi santykiai – su tuo, kas nesu aš pats, ir netgi su tuo, kas esu aš pats,

pirmiausiai yra instrumentiniai, ir kitokie būti negali. O jeigu pirminė kalbos paskirtis – taip pat funkcionuoti instrumentiškai, akivaizdu, kad instrumentinis nihilizmas slapčia įsis-kverbia ir į tas sritis, kurios, kaip manoma, skleidžiasi anapus šiurkštaus kasdienio ar technologinio pragmatizmo laukų – į religiją, meną, mokslą ir net metafiziką. Kita vertus, bent jau hipotetiškai tarę, kad patyrimas ne tik nesutampa su instrumentiniu santykiu, bet, galimas daiktas, išižiebia kaip šitokio santykio priešybė, turėdami galvoje instrumentinio santykio totalumą, pamatome pirmąją gairę, rodančią tą vietą, kurioje prasideda kelias, vedantis patyrimo link: toji vieta turėtų glūdėti paties instrumentinio santykio centre, panašiai kaip kiaušinio trynys glūdi nesudužusio kiaušinio centre, bet sykiu šis centras, nors ir apgaubtas instrumentinio santykio plėvės, todėl nematomas, nesutampa su pačiu instrumentiniu santykiu, panašiai kaip kiaušinio trynys nesutampa su to paties kiaušinio lukštu.

Vadinasi, pradėdamas eiti keliu, vedančiu patyrimo link, aš privalau pradėti nuo lukšto, dengiančio patyrimą, – nuo paties instrumen-tinio santykio, ir ne nuo kokio nors spekuliatyvaus santykio *an sich*, o nuo mano paties instrumen-tinio santykio su paprasčiausiomis, visomis įmanomomis duotimis, savaime suparan-tama, „duotimis – man“. O kadangi galiu spėti, kad visi galimi, buvę, esantys ir būsiami žmo-nės panašūs į mane, lygiai pagrįstai galiu spėti, kad kiekvieno iš jų instrumentinis santykis ne-gali būti visiškai kitoks nei mano, nes pirminės duotys ir gali būti pavadintos „pirminėmis duo-timis“ pirmiausiai todėl, kad jos yra „tos pa-čios“ visų laikų ir visų erdvių žmonėms – jos antistorinės, antlaikinės, anterdvinės, antkul-tūrinės, antkalbinės, nepaisančios jokių skir-tumų tarp įvairioms epochoms ar įvairioms ge-ografinėms teritorijoms priklausančių žmonių. Pitekanthropo, kino, graiko, žydo, irokėzo, an-

glo ar lietuvio, rašančio šį etiudą, pirminės duo-tys tos pačios. Visi mes buvome, esame ir būsi-me ant šios žemės ir po šiuo dangumi, Žemė buvo, yra ir bus visų mūsų motina, o Dangus – visų mūsų tėvas. Tai toks gali būti pirminių duo-čių apibūdinimas: pirminės duotys duotos ant Žemės, po Dangumi ir akivaizdžiausiai pasi-rodė toje vietoje, kur Žemė susitinka ir apsi-kabina su Dangumi – ant Horizontalo linijos. Tai-gi dabar mes jau turime pirmines duotis : tai Žemė, Dangus ir Horizontas. Nesikreipdamas į jokiais istoristines ar futuristines chimeras, į jokiais indukcijas ar dedukcijas, į jokių mokslą, nesiremdamas jokiais autoritetais ar argumen-tais, aš vis dėlto galiu ramiai spėti ar net tvirtinti, kad nebuvo, nėra ir nebus žmogaus, ku-rio pirminės duotys būtų kitokios, žinoma, jei tas žmogus nesapnuoja, nekliedi, neišprotėjęs, ne stebukladarys, ne burtininkas, ne ekstrasen-sas, ne angelas ar ne dievas: apie šitą fauną aš tyliu, nes nesu apdovanotas antžmogiškais ar nežmogiškais gebėjimais. Pirminės duotys – Žemė, Dangus ir Horizontas – akivaizdžios ir įrodinėti jų tikrumą reikia nebent solipsistui – pavyzdžiui, tokiam kaip vyskupas Berkeley arba vaško gabalėliu žaidžiantis Descartes. Jei-gu šie trys „geri dalykai“ iš tikrųjų yra mano ir visų mano didžiosios genties brolių pirminės duotys, jie turi dalyvauti kiekviename, netgi mikroskopiniame, mano santykiyje su tuo, kas nesu aš pats, ir su tuo, kas esu aš pats, taigi ir kiekviename konkrečiame, su tam tikra situa-cija ar net mikrosituacija susijusiame instru-mentiniame santykiyje. Kaip tik dabar atėjo aki-mirka pagaliau paklausti: jei ne tik kasdienybės „subjektas“, bet ir visų laikų metafizikai, žyniai, mokslininkai ir veiklos žmonės, gal ir patys to nesuvokdami, pirminiu ir totaliniu žmogaus sąlyčiu su tuo, kas apskritai kaip nors duota, laiko instrumentinį santykį, tai – jeigu šis santykis yra ne grynasis, o visada pasirodo kaip santykis-su – kas yra šio santykio partne-

riai, kas įeina į santykį su kuo arba kas yra instrumentinio santykio „subjektas“, o kas šio santykio „objektas“? Pirmas ir pats naiviausias atsakymas prašosi pats savaime: vienas instrumentinio santykio partneris esu „aš“, o kitas „ne aš“, nors tas „ne aš“ jam pačiam gali būti lygiai toks pat „aš“, kaip aš esu sau pačiam. Išsireiškus visai šiurkščiai: aš, kaip žmogus, galiu įeiti į santykį su kitu žmogumi arba su nežmogišku esiniu, pačia plačiausia šio žodžio reikšme. Kad suprastinčiau mintinį eksperimentą, tariau taip: kadangi kiekviena duotis, su kuria aš įeinu ar galiu įeiti į kiekvieną santykį, vadinasi, ir į instrumentinį santykį, pirmiausiai turi būti duota, o vienintelis duoties duoties būdas yra daiktiškumas, antrąjį, manajam „aš“ priešpriešiais einantį instrumentinio santykio partnerį pavadinsiu „daiktu“, o „daiktą“ tarsi esant antrine duotimi, sudaryta iš minėtų pirminių duočių, ar veikiau fatališkai dalyvaujantį – negalintį nedalyvauti – trijose pirminėse duotyse. Daiktas pirmiausiai yra Žemės, Dangaus ir Horizonto susitikimo, sanglaudos žaismės ir sandūros vieta, arba pirminių duočių Apreiškimo vieta. Nėra ir negali būti daikto, nedalyvaujancio Žemės, Dangaus ir Horizonto žaismės misterijoje, arba neturinčio bent vienos iš trijų pirminių duočių. Nebuvo, nesama ir apskritai negali būti daikto – ar net esinio – be Žemės, be Dangaus ir be Horizonto. Tai reiškia, kad trys pirminės duotys nėra nei poetinės metaforos, nei geometrinės ar geografinės sąvokos, nei fenomenologiniai fenomenai. Kiekvienas daiktas mums pasirodo kaip trijų pirminių duočių telkinys: jei net tarsime, kad pralauždami banalųjį, kasdienį daikto paviršių, sudaužome jį į struktūrinius elementus ir smelkiamės į vadinamąją daikto „gelmę“ arba jo „esmę“, toji gelmė ir toji esmė mums visada duota tik daiktiškai, todėl ir joje fatališkai išlieka trys pirminės duotys; maža to, ne tik daiktas, banaliaja šio žodžio reikšme, bet ir

tariamai nedaiktiškas esinys (pavyzdžiui, vadinamieji „idealūs“ esiniai, arba „maštomos“ duotys) galiausiai duotos daiktiškai, todėl jos egzistuoja ir man atsiveria tik kaip trijų pirminių duočių sanglaudos vieta; tai akivaizdu, turint galvoje, kad visi ir bet kokie „idealūs“ esiniai gali būti duoti tik kalboje ir kaip kalbos daiktai, todėl niekaip negali pabėgti nuo daiktiškumo, o todėl ir nuo Dangaus, Žemės bei Horizonto trižaidos. Kiek bet kuris ir bet koks daiktas esti ir atsiveria kaip trijų pirminių duočių telkinys, visi galimi daiktai, ir kalbos, ir nekalbiniai – vienodi, nors tuo aš nenoriu pasakyti, kad kalbos daiktas niekuo nesisiskiria nuo nekalbinio daikto: užbėgdamas į priekį, pasakysiu, kad nors visuose daiktuose dalyvauja visos trys pirminės duotys, šių duočių lyginamasis svoris priklausomai nuo paties daikto, kaip centrinės duoties – tarkime, nuo daikto metafizinės situacijos ir jo atverties man stiliaus – gali būti labai nevienodas.

Taigi kiekvienas daiktas, su kuriuo aš įeinu į realų arba virtualų santykį, man pasirodo kaip trijų pirminių duočių – Žemės, Dangaus ir Horizonto – susitikimo ir „sintezės“ vieta. Tačiau šioje vietoje trys pirminės duotys susitinka tik įeidamos į niekada nesibaigiantį vaidą: ant daikto Horizonto linijos vyksta – bet niekada neįvyksta Žemės ir Dangaus gigantomachija, todėl Daiktas egzistuoja tik kaip nesibaigiančio pirminių duočių vaido, Žemės ir Dangaus gigantomachijos sukūrys, pasižymintis unikalio savo duoties – o tai ir yra mano minėta antrinė duotis – stilistika, dėl savo absoliutaus paradoksalumo neišreiškiamą (arba išreiškiamą tik labai apytikriai) jokia kalba dėl tos paprastos priežasties, kad kalba, kaip jau sakytą, sudaryta iš kalbos daiktų, taigi iš Daiktų, o antrinė Daikto, kaip pirminių duočių, sukūrio, duotis nedaiktiška: Daiktas gyvena kaip niekada nesibaigiantis įvykis, bet man atsiveria, o svarbiausia, gali būti išreikštas tik kaip įvykęs arba

kaip pasibaigęs Įvykis, vadinasi, kaip neįvykis. Šiaip ar taip, kiekvienas daiktas vieną ir tą pačią akimirką turi tris pamatinius profilius: 1) kiek jis dalyvauja Danguje, jis turi Dangaus profilį arba Dangaus pusę, 2) kiek jis dalyvauja Žemėje, turi Žemės pusę, 3) kiek jis yra Dangaus ir Žemės sąlyčio ir sandūros vieta, jis turi Horizontalo liniją. O kadangi trys pirminės duotys susitinka Daikte ne kaip mumifikuoti substanciniai blokai, o kaip įvykiai, patį Daiktą padarantys taip pat Įvykiu, šio Įvykio įvykiškumą galima nusakyti taip: kuo labiau Daikto įvykyje intensyvėja Dangus, tuo mažesnis Žemės intensyvumas, bet ir atvirkščiai. Galima pasakyti dar paprasčiau: kuo daugiau Daikte Žemės, tuo jame mažiau Dangaus, bet ir *mutatis mutandis*. Atitinkamai keičiasi Horizontalo vieta ir jo intensyvumas: kuo daugiau Dangaus, tuo siauresnis Horizontalas; kuo daugiau Žemės, tuo Horizontalas platesnis ir tuo labiau jis nutolęs nuo „manęs“, Daikte vykstančios pirminių duočių gigantomachijos dalyvio ar stebėtojo. Jei tik peržengiamas tam tikras, jokių skaičiumu neapskaičiuojamas saikas, taigi jei Dangaus profilis padidėja taip, kad gali užgožti Žemės profilį, arba, atvirkščiai, pernelyg padidėja Žemės profilis, Horizontalas tampa neberegimas, nors visiškai nunykti negali iš principo, nes nesama ir negali būti Daikto be horizonto. Pavyzdžiui, Kalbos daiktuose Žemės profilis tiek susitraukęs, kad galima manyti, jog jo apskritai nėra, o kartu nėra ir Horizontalo. Nekalbiniuose daiktuose atvirkščiai – Žemės masivas toks didelis, kad beveik užgožia Dangaus masyvą, kartu uždengia Horizontalą. Kad ir kaip būtų, trys pirminės duotys niekada nesustingsa ir nerymo, o visados atsiveria kaip tampančios, judančios, nerimastingos, procesualios, o tų trijų duočių tapsmo, nuolatinio maišymosi ir vaido padarinys Daiktas tam tikrose ribose išlieka kaip tvari, substancinė, rymanti duotis. Pirminės duotys nuolat tampa, o antrinė duo-

tis nuolat rymo. Štai kur pirmiau minėtas absoliutus paradoksas: Daikto tvermė, pastovumas ir rymojimas atsiranda iš pirminių duočių tapsmo, judrumo, kismo ir nerimo. Šitą Daikto-sūkurio, vienu metu įsukto ir į audringą pirminių duočių judrumą, ir į jų sanglaudos rymybę, paradoksą geriausiai nusako Herakleitas savo esmingąja ištarne: metaballon anapauetai – kisdama rymo. Taip: visada ir visur, bet svarbiausia – amžinajame čia-dabar, Daiktas visiškai rymo, kartu visiškai kisdamas. Tai galutinė, žemišku protu iš principo nesuvokiama paslaptis; bet kartu akivaizdi duotis, tokia banali, kad dažniausiai net nepastebima, ir tik labai retai pažadinanti nuostabą. Ši paslaptis taps netgi paslaptingesnė, jei atkreipsime dėmesį dar į vieną unikalų Daikto, kaip pirminių duočių sanglaudos lizdo, bruožą: Dangus beribis ir begalinis, Žemė taip pat beribė ir begalinė, o Horizontalas, kartu ir pats Daiktas – esmingai baigtinis. Baigtinumas atsiranda kaip dviejų begalybių sankryža; riba – kaip dviejų beribiškumų sandūra: tai dar vienas Daikto absoliutaus paradoksalumo aspektas. Taigi dar kartą: Daiktas kaip antrinė duotis yra trijų pirminių duočių – Žemės, Dangaus ir Horizontalo – sanglaudos krešulys. Jei kas manęs paklaustų, kuri iš šių pirminių duočių svarbiausia ir lemtingiausia, visų pirma atsakyčiau klausimu: Kam? Po to tarčiau: Dangaus dievams, angelams ir kitoms dangiškųjų mitų būtybėms svarbiausias, be abejo, Dangus, nes Žemė joms neduota, ir jos net neįtaria ją egzistuojant; Žemės dievams ir demonams, kitoms žemiškųjų mitų būtybėms svarbiausia – akivaizdu – Žemė, nes Dangus nepasirodo net jų sapnuose; bet man, Dangaus ir Žemės sūnui... Taip man, būtybei, kojomis atsirėmusiai į Žemę, o galvą iškėlusiam į Dangu, man, būtybei, panašiai į medį, vienu metu išsisknijusį Žemėje ir išsišakojusį (tačiau kas gi yra šakos, jei ne šaknys, įleistos į Dangu) Danguje svarbiausias, abso-

liučiai svarbus, yra Horizontas, ir kiekvieno man atsiveriančio Daikto, ir mano paties kaip Daikto Horizontas. Todėl tiksliausias mano paties, kaip unikalios būtybės, vadinamos žmogumi, apibūdinimas gali būti tik toks: esu Horizonte būtybė. Žinoma, kaip sakiau, visi daiktai (ir kiekvienas daiktas) gali būti pavadinti Horizonte būtybėmis, tačiau, remdamasis akivaizdžia patirtimi, galiu spėti, kad tik man, žmogui, Horizontas pasirodo kaip savitas absoliutas, kaip pamatinė metafizinė konstanta, kaip likimas, nulemiantis viską, ką aš galiu, ir viską, ko negaliu, viską, ką žinau, ko nežinau, viską, kas esu, ir viską, kas nesu, galiausiai viską, ką patiriu, ir viską, ko nepatiriu ir negaliu patirti.

O dabar, kai glaustai, pernelyg glaustai, aptariau pačią elementariausią, pirmąją savo paties – o kartu ir kiekvieno kito, ir visų kitų – situaciją toje stichijoje, kuri dažnai, bet labai miglotai, vadinama pasauliu, o kartais apibūdinama kaip *primal scene*, arba kaip absoliuti pradžia, nuolat, kas akimirka ir šioje vietoje, čia ir dabar, atsinaujinanti pradžia, kai bent jau apytikriai žinau, su kuo galiu įeiti į instrumentinį santykį arba ką galiu patirti, galiu sugrįžti prie pamatinės etiudo temos: patyrimo. Dabar tariau taip: tai, ką galiu patirti ir kartais patiriu, yra Daiktas. Tačiau dabar žinau, kad Daiktas tėra antrinė, be to, ne monolitiška, o labai sudėtinga, paradoksali, paini duotis, kurioje labai nesunku pasiklysti ir dažniausiai pasiklystama, taip, kaip didmiesčio gyventojas pasiklysta dideliame miške – beviltiškai ir galutinai. Ir nors Daikto kaip antrinės duoties miške auga tik trys pušys – Žemė, Dangus ir Horizontas – tačiau bent jau Vakarų metafizikos ir Rytų išminties (apie religijas, menus, mokslus ir technologijas aš tyliu) likimas rodo, kad šis metafizinis Bermudų trikampis ar veikiau metafizinis trisūkis klaidėnis už Amazonijos džiungles. Tripolinės Daikto kaip

antrinės duoties sąrangos ir, savaime suprantama, trijų pirminių duočių sanglaudos aš neišlaužiau iš piršto; ne, ji puikiai žinoma ir tradicinei Vakarų metafizikai, ir Rytų išminčiai, ir filosofams, ir žyniams, ir pranašams, ir kaimo bobutėms, ir net new-yorkų aukštakakčiams ar paryžių dendžiams. Savaip – tai banalybė, pasirodanti paviršiuje iškart, jei tik paakeičiu žodžius ir tą pirminę sceną bandau nusakyti lygiai tokiais pat banaliais, iki koktumo nuzulintais ir Sakmės intensyvumą praradusiais žodžiais, kaip tik dėl savo banalybės uždengiančiais ar iškreipiančiais pirmąją situaciją, Juk žodis niekada nėra tik žodis, kaip naiviai mano bukagalviai pragmatikai ir net kalbos filosofai: žodis yra daiktas, labai dažnai turintis didesnę metafizinę svorį nei bekalbiai arba nežodiniai daiktai.

Taigi Daikto žemiškasis profilis, arba Daikto Žemė, sudaranti absoliučiai tamsų, niekaip nepersmelkiamą, nepašalinamą, visiškai nepažinų, niekaip nemanipuliuojamą, nesužmoginamą, o todėl absoliučiai nežmogišką Daikto branduolį, nuo seniausių laikų patekusį į mąstancio žmogaus akiratį, metafizikų buvo pavadinta ir toliau vadinama juslumu. Žemė jusliška, o juslumas žemiškas; juslumas nežmogiškas ir bekalbis, nors savaip dalyvauja ir žmogiškume (kaip vadinamasis kūmas), ir kalboje (kaip fonetinė ar grafinė kalbos duotis); grynasis žmogiškumas prasideda ten, kur baigiasi nežmogiškojo juslumo teritorija – ir daikte, ir pačiame žmoguje; kalbos valdos taip pat prasideda ant tos ribos, kur nutrūksta ir tarsi smenka į tuštumos pragarmę Žemiškojo juslumo masyvai. Už šios ribos atsiveria beribis Dangus, Vakarų metafizikų pavadintas antjuslumo idealybe, dvasia ir tūkstančiais kitokių vardų. Iškart būtina atkreipti dėmesį į štai ką: antjuslumo Dangus pats savaime niekada ir niekaip neduotas pozityviai; maža to, kaip kažkas savaime, Dangus apskritai neduotas niekaip ar-

ba duotas taip, kad vienintelis šios paradoksalios duoties būdas yra neduotis, vienintelė jo būtis yra nebūtis arba niekas, vienintelis jo pozityvumas yra negatyvumas. Juk dabar galima pasakyti štai kaip: būti duotam reiškia būti duotam jusliškai, todėl antjuslinė duotis, bent jau žmogui, yra *contradictio in adjecto*. Tik Žemė reali, tik juslumas duotas, tik nežmogiškumas tikroviškas, ir kalbant maksimaliai tiksliai, reikia sakyti: be Žemės nieko nėra, arba: tai, kas nežemiška, apskritai neegzistuoja, o jei egzistuoja, tai tik mums, žemiškoms būtybėms, visiškai nepasiekiamu ir nesuprantamu būdu. Dangus kaip antjuslumas nors ir dalyvauja kiekviename Daikte, tačiau dalyvauja paradoksaliai ir net parazitaiškai: žemiškojo branduolio, juslinės duoties sąskaita, arba tiesiog kaip juslumo riba, pati savaime nei reali, nei tikroviška, nei regima, nei pasirodanti, nei, kaip sakėme, duota. Antjuslumą išties galima pavadinti parazitą, gyvenančiu juslumo kūne metafiziniu parazitą. Bet, pasakysite Jūs, Dangus arba antjuslumas vis dėlto kažkaip susiliečia su juslumu, ir susiliečia lemtingai – taip lemtingai, kad pats juslumas, kaip Daiktas ir daiktiskumo centras, būtų neįmanomas be antjuslumo, panašiai kaip Žemė neįmanoma be Dangaus: neįmanoma taip lemtingai, kad išgaravus Dangui, kartu dingtų ir Žemė. Be to, toliau sakysite Jūs, jei antjuslumas nebūtų niekaip duotas, mes negalėtume nieko apie jį pasakyti ir netgi negalėtume ištarti jo vardo „antjuslumas“, „Dangus“. Bet šitaip sakydami, Jūs patys atskleidžiate pamatinę Dangaus ir antjuslumo paslaptį: antjuslumas duotas tik kaip vardas, Dangus pozityviai egzistuoja tik kalboje; kalba yra vienintelis antjuslumo duoties ir Dangaus būties būdas, vienintelė vieta, kur visiškai negatyvi antjuslumo subsistencija gali virsti visiškai pozityvia Vardo egzistencija. Kalba yra vieninteliai antjuslumo namai; žodis – vienintelis Dangaus prieglobstis. Štai kaip at-

siskleidžia parazitinė antjuslumo prigimtis ir Dangaus klasta: kadangi antjuslumas pozityviai egzistuoja tik varde, taigi kalboje, o kalba juslinė, antjuslumas gali egzistuoti tik užsidėjęs juslumo kaukę, o iš tikrųjų su šia kauke visiškai sutampa, nes už jos driekiasi visiškai tuštuma, todėl antjuslumas pats savaime turi ne daugiau būties nei grynas žodis „antjuslumas“. Dangus savaime prilygsta Niekui; jis taip pat tik parazitas, besimaitinantis Žemės kūnu ir pozityviai pasirodantis tik kalbos daiktų pavidalu, kaip savita ekskrementinė išskyra, nes kalbą išties galima pavadinti antjuslinio juslumo ekskrementais. Šiaip ar taip, dabar aš sakau: metafizinis Dangus labai panašus į „fizinį“ – antjuslumas į juslumą, neregimybė į regimybę, nes – lygiai kaip Žemė ar regimas Dangus, kupinas juslinių krešulių, pripildytas bekalbių daiktų – atsiveria ir gali atsiverti tik kaip kalbos daiktų aibė, nusidriekianti į begalybę. Antjuslumo arba metafizinio Dangaus skliautas nusagstytas kalbos daiktų žvaigždynais. O kadangi „savaime“ Dangus tuščias ir begalinis, kalbos daiktai gali daugintis be saiko ir be ribų; pats Dangus nesipriešina isteriškam, o kartais katastrofiškam kalbos daiktų veisimuisi. Ne taip kaip Žemė, pirmą kartą situacijoje pasirodanti tik kaip baigtinė ir ribota baigtinių juslumo krešulių bendruomenė, Dangus kalbos daiktų vektoriškai veržiasi į begalybę ir galiausiai gali nutikti (ir nuolat nutinka!) taip, kad Dangus, kristalizuotas į kalbos daiktų aibes, tarsi koks neregimas luobas, uždengia ir paslepia Žemę ir Daiktą kaip žemiškojo juslumo krešulį. Tačiau tai jau kitas klausimas. O dabar aiškėja štai kas: nors Žemė negali gyventi be Dangaus, o Dangus juolab be Žemės – tariant tradiciniais terminais – nėra juslumo be antjuslumo ir *mutatis mutantis*, tačiau Žemė ir Dangus niekada ir niekur nesugyvena taikingai ir yra nesutaikomi priešai, pavaldūs žiauriai, tačiau akivaizdžiai taisyklei: kuo daugiau

Žemės, tuo mažiau Dangaus, bet ir atvirkščiai, kuo didesnę teritoriją užgrobia Dangus (apsiginklavęs kalbos daiktais), tuo labiau susitraukia Žemės teritorija. Ir taip kiekviename daikte: kuo intensyvesnis daikto juslumas, tuo silpnesnis ir menkesnis jo antjusulumas, kuo sodresnė daikto Žemė, tuo blyškesnis ir anemiškesnis jo Dangus, arba: kuo mažiau Daikte kalbos, tuo daugiau bekalbio nežmogiškumo, tuo galingesnė jo juslinė duotis ir jo Tikrovė. Daikto Žemė, vadinasi, jo bekalbiškumas, vadinasi, jo nežmogiškumas yra vienintelis bet kokio daikto, taip pat žmogaus kaip daikto, realumo, jo intensyviausio tikroviškumo garantas. O jei-gu Daiktas maksimaliai praranda savo žemiškąjį branduolį, nežmogiškumą, ir tampa kalbos maišu, jo duotis ir tikrovė tampa tokie efemeriški, kad Daiktas nunyksta, virsdamas savitu „angeliu“ ir, neprarasdamas fizinio svorio, beviltiškai praranda metafizinį svorį, kartu blokuodamas į nesvarumo būklę, į tuštumą, nieką, beprasmybę ir su tokiu pseudodaiktu į santykį įeinantį žmogų. Todėl Žemės ir Dangaus grumtynės, vykstančios kiekviename Daikte, ne tik lemtingos, bet netgi apskritai gali būti pavadintos Likimu: ne tik štai šito daikto ar štai šito žmogaus, bet ir pačios Žemės, paties Dangaus, netgi Pasaulio likimu. Žemės ir Dangaus gigantomachija: štai Likimo vardas.

Bet jeigu taip, tampa akivaizdu, kad svarbiausias pirmąsias situacijos sandas yra ne Žemė-savaime ir ne Dangus-savaime; ne, svarbiausia yra toji vieta ar, pasakius tiksliau, toji linija, ant kurios vyksta niekada nesibaigianti Žemės ir Dangaus gigantomachija, o ši linija yra ne kas kita kaip Horizontas, be kurio kas akimirka nykstančios ir iš nykties į rastį išskylančios duoties – tai reikia ypač pabrėžti – man negalėtų būti duota nei Žemė, nei Dangus, o visa, su kuo turiu ir su kuo neturiu reikalo, galėtų (ne)pasirodyti tik kaip neartikuluota, drumzlina tuštuma, kurios bevaizdžiu provaiz-

džiu, neturėdamas geresnio palyginimo, galėčiau laikyti nebent tai, kas man duota miegant be sapnų; arba budistinę Nirvaną; arba „visa yra viena“, arba „Tat tvam asi“, arba „apeironą“, arba, tarkime, beribę kvarkų masę; arba fizikalistinį grynąjį lauką; arba tiesiog Niekį. Akivaizdu, kad tokia duotis prilygtų neduočiai, o tai reiškia, kad Horizontas, ir tik Horizontas, ir niekas kitas, išskyrus Horizontą, turi būti laikomas pirmąsias, vienintele ir absoliučia bet kokios duoties galimybės sąlyga. Duoties kam? Žinoma, man, mirtingajam, lygiai kaip ir bet kuriam kitam „man“, kitam mirtingajam. O tai savo ruožtu reiškia, kad Horizontą turime laikyti mirtingojo Absoliutu; niekaip, niekur ir niekada mirtingasis – joks mirtingasis – negali realiai peržengti Horizontalo linijos, niekaip ir niekada jis negali peršokti štai šito, kad ir paties menkiausio daikto – žolės laiško, skruzdėlės, medžio, akmens, stalo, kotleto ir kt. – horizontalo linijos. Horizontas žmogui toks lemtingas, kad jį galima pavadinti tiesiog Horizontalo būtybe. Ir, kas nuostabiausia, Horizontas kiekvienam mirtingajam ir visiems mirtingiesiems lemtingas ne tik tuo, kad jis tiesiog sutampa su Likimu, ir net ne tuo, kad mirtingasis esmingai įkalintas šiapus Horizontalo ir realiai niekada ir niekaip jo negali peržengti, Horizontas dar lemtingesnis ar net lemtingiausias tuo, kad žmoguje glūdi nenumaldomas geismas ar netgi būtinybė bet kuria kaina, nieko nepaisant, nepaisant netgi vadinamojo savisaugos instinkto, nepaisant netgi mirties baimės (o gal kaip tik dėl jos?) peržengti Horizontą, ir, galimas daiktas, visa tai, kas labai miglotai vadinama istorija ir dar migločiau – gyvenimu, ir visiškai miglotai – kultūra, tėra begalinė serija beviltiškų pastangų peržengti Horizontalo liniją ar bent pasiekti ją; mes, nelaimingi kalės vaikai, bet kuria kaina veržiamės anapus Horizontalo, nieko nepaisydami bandomė išsižadėti kiekvieno iš mūsų absoliučios vietos, neišveikia-

mo buvimo čia ir dabar, kuris visada steigiasi tik šiapus Horizonte ir, tiesą sakant, net gali būti pavadintas vieninteliu mūsų Rojumi, bet mes, genami netgi savitos neapykantos ar pagiežos tam čia-dabar, tam vieninteliui mūsų Rojui, nenuilsdami iki paskutinės akimirkos ieškome tramplino, nuo kurio atsispyrę galėtume palikti Žemę ir titanišku šuoliu peržengę Horizonte liniją, nerti į begalinę Dangaus tuštumą. Ir kas gi yra visos mūsų religijos, visi mūsų mokslai, visi menai, visos metafizikos, visi erdvėlaiviai, visos patrankos, visos branduolinės bombos, visos simfonijos, visos utopijos, netgi visa Kalba, kas gi tai, jei ne mūsų pačių įnirtingai gaminamos mašinos, turinčios pagaliau – pagaliau – įveikti Horizontą, paminti jį po kojomis ir švystelėti mus į Dangų, kur mes surastume... ką gi mes ten surastume... Nieka, kur mes taptume... kuo gi mes ten taptume... angelais ar dievais? Maža to, Horizonte pagunda tokia galinga, kad pačią Žemę, savo vienintelę tikrąją Tėvynę mes – ir vis labiau – pradėdame laikyti tik tramplinu, kada nors leisiančiu mums nuo jos atsispirti su tokia monstriška jėga, kad iškart pateksime ten, kur pulsuoja pulsarai, sprogsta Didieji Sprogimai, žiebiasi supernovos, veriasi juodosios skylės, agonizuoja raudonieji gigantai, suka ratelius baltosios nykštukės ir susėdę prie dangiškojo stalo puotauja Pradžiapučiai, Jahvės, Alachai, Dievai-Tėvai, Dievai-Sūnūs, Brahmos, Kecalkoatliai, Pi-mezonai, Serafimai, Kvantai, Ormuzdai ir Vieningieji Laukai. Tačiau dar syki: realiai peržengti Horizonte negali joks mirtingasis, todėl jam lieka vienintelė išeitis – peržengti Horizontą virtualiai, pasibalnojus Kalbos Angelą ir pasigaminus Kalbos mašinas, kurias tik ką pabandžiau išvardyti, bet, žinoma, tai tik mikroskopiškai menkas visų jau išrastų, išradinėjamų ir dar išrasimų Kalbos mašinų procentas. Ir štai dabar galbūt – galbūt! – atsidengia labai keistas – bent jau filosofui, – tačiau akivaizdus

dalykas: aš sakiau, kad Žemė ir Dangus buvo patekę ir nuolat patenka į metafizikų, mokslininkų, menininkų, šamanų, ekstrasensų, išminčių ir net į kietakakčių pragmatikų akiratį, o dabar pridursiu: kaip keista, kad į tą patį akiratį niekada nėra patekę tai, ką aš ramia sąžine vadinu mirtingojo Absoliutu; kaip keista, kad net filosofai, tūkstantmečius naršę Žemės ir Dangaus Internetą, nekreipė nė menkiausio dėmesio į Horizontą; išties, jei kas ir buvo užmiršta ir Rytų išminties, ir Vakarų metafizikos, tai būtent Horizontas. O jei Horizontas paminamas po kojomis, jei jis nubraukiamas, jei Horizonte linija nutrinama taip kruopščiai, kad jos lyg ir nebelieka, ir Žemei, ir Dangui, ar veikia drumzlinam jų mišiniui, belieka kas? Kas lieka po to, kai nebelieka nieko? – klausia Greimas. Tačiau nieko nebelieka tik tada, kai nebelieka Horizonte linijos, nes – dar kartą – Žemė ir Dangus duoti mirtingajam tik todėl, kad juos steigia Horizonte linija, ir tik ten, kur juos steigia ar net „sukuria“ Horizonte linija, o jei ši linija nunyksta, tada išgaruoja Žemė ir susinaikina Dangus: po to, kai nebelieka nieko, lieka tik Niekas. Todėl ir Rytų išminčiams, ir Vakarų metafizikams galima ramiai tarti: tas, kuris užmiršta ar nubraukia Horizontą, pasirenka melo kelią, o tas, kuris jo nepaiso, smenka į nihilizmo naktį, kurios negali paversti diena ar bent prieblanda, jokie dievai, joks „Dievas“, jokios „esmės“, jokios „substancijos“, jokie „metodai“, jokios „idėjos“, jokie „socializmai“, jokios „globalizacijos“, jokios Nirvanos, jokie erdvėlaiviai ir net jokie Internetai. Esama tik vienintelės atramos, leidžiančios tarti burtažodį „suprask ir atleisk!“: ir išminčius, ir filosofas yra tik mirtingasis, pačios Horizonte linijos pasmerktas veržtis anapus jo, o tai reiškia, kad visos metafizikos, išmintys, mokslai, menai ar religijos ir gaminamos kaip Horizonte įveikos mašinos: kaip gali matyti Horizonte liniją tas, kurio visa aistra, visa energija, visos

regėjimas, visa jėga, visa valia ir visas protas sutelkiami į metafizinį kumštį, turintį pralaužti – kaip sako Platonas – prakeiktosios šešėlių Olos, taigi būtent Horizontalo linijos, to metafizinio kalėjimo, mūrus. Bet dar keisčiau štai kas: kad savąjį Absoliutą, teikiančią viską – prasmę, grožį, džiaugsmą, saiką, paprastumą, aiškumą, kuklumą, padorumą, laisvę, savigarbą, meilę, taurią atstumo intuiciją, akių šviesą, tariant Sokrato žodžiais – visus gerus, pačius geriausius dalykus – žmogus per amžių amžius suvokia kaip Kalėjimą: Platono pasaka septintosios *Valstybės* knygos pradžioje šiuo požiūriu yra pavyzdinė, absoliučiai tiksli ir savaip nepralenkiamą.

Ir štai šią akimirką prabunda beveik fiziologinė būtinybė į baltą puslapio dykumą įkalti stulpą, ant kurio užrašyta: Kodėl? Kodėl mirtingasis paties Likimo pasmerkta niekinti ir naikinti Žemę, laužyti Horizontalo liniją ir veržtis į amžinąją Dangaus tuštumą? Bet šitaip suformuluotas klausimas tėra beprasmis kalbos malūno dūzgimas jau vien todėl, kad būtent jis pats išreiškia – ir išreiškia agresyviai – nenumaldomą geismą peržengti Horizontalo liniją, nes nuo neatmenamų laikų įtvirtina vadinamąjį priešastingumo principą, pasakius tiksliau, kauzalumo mitą, reikalaujantį pralaužti vadinamosios regimybės, vadinasi, juslumo, vadinasi, Žemės, luobą ir smelktis į vadinamąją esmę, vadinasi, į antijuslumą, vadinasi, ir į tuš-

čiąją Dangaus gelmę. „Priežastis“ tėra tik kitas, mitinis, daikto Dangaus, jo neregimosios pusės pavadinimas, sudaiktinantis, o todėl falsifikuojantis tai, kas esmingai nedaiktiška, nes galiausiai „priežastis“, nesvarbu, situacinė ar galutinė, tėra kalbos daiktas. Bet klausimo situaciją galima išsaugoti, filosofinį jo formulavimą pakeitus filotopiniu, tiesiogiai nurodančiu į pirmines duotis, bet – tai man svarbiausia – šias duotis susiejančiu su pagrindine etiudo tema ir pasakyti taip: nuo ko nususukama tą pačią akimirką, kai atsikusama į Dangų ir žengiama anapus Horizontalo linijos? Bet juk aki-vaizdu: vienintelis dalykas, nuo kurio galima nususukti šioje metafizinės emigracijos situacijoje, yra Žemė. Žemės baimė ar net slapta neapykanta Žemei – štai vienintelis aistros Dangui ir paniekos Horizontui šaltinis. O tą pačią metafizinę situaciją nusakęs kitais žodžiais, aš sugrįžtu prie patyrimo problemos, tik dabar, ko gero, galiu pakankamai aiškiai parodyti tą vienintelę vietą, kurioje aš, kaip mirtingasis, įeinu į grynąjį santykį su tuo, kas – ir tik kas – visai nepriklausomai nuo mano noro, kaprizų, o svarbiausia, nepriklausomai nuo mano valios steigti instrumentinį santykį, bloškia mane į patyrimo sukūrį, priverčia mane patirti kaip tik tada, kai aš mažiausiai to tikiuosi; kai akilai, atkakliai, bet kuria kaina bandau peržengti Horizontalą ir įsibrauti į Dangų tik tam, kad pabėgčiau nuo patyrimo.

ON THE WAY TO EXPERIENCE

Arvydas Šliogeris

Summary

The paper deals with the concept of experience. The hypothesis is put forward that the essence and specifics of experience have not yet been adequately dealt

with either in the Western philosophy or in the Eastern wisdom and even in the techno science, because experience has been plainly treated as an

instrumental relation of a human with beings or even as the constructing or making of an “object”. We experience what we make – was the basic and unreflected thesis that lay in the foundations of the concept of experience. The thesis grounds the concept that has originated already in the primitive cultures as well as the one that prevails in the modern idea of experience. The prototype of the latter could be found in the laboratories, factories and supermarkets. The same pattern could be observed even in religions. Therefore the church in a sense could be treated as a factory producing God as the exemplar “object” of

experience. However, true experience takes place when a concrete, this particular person, predicated by his body and senses, collides with an absolutely inhumane entity. Consequently, experience should be treated as a total opposite of instrumental relation, namely as ‘my’ unutterable relation, or rather collision, with Sensual Transcendence, which emerges as a concrete, this one thing, the absolute mass of inhumane. A thing is experienced as much as it resists instrumental manipulations.

Keywords: experience, instrumental relation, horizon, inhumanity.

Įteikta 2006 04 29